

รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุในชุมชนชนบท

Appropriate Environmental Management by Aging people in Suburb Areas

วิชาสา กุจิณดา และ ยลดา พงศ์สุภา

สำนักวิจัย และคณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Wisakha Phoochinda and Yonlada Pongsupa

Research Center and Graduate School of Environmental Development Administration,
National Institute of Development Administration

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนชนบทที่มีผลกระทบต่อผู้สูงอายุ เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุในชุมชนชนบท และเพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุในชุมชนชนบท มีกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องโดยการคัดเลือกชุมชนที่ใช้เป็นกรณีศึกษาด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) ให้เกิดเป็นชุมชนต้นแบบ ประกอบไปด้วยพื้นที่การสำรวจทั้งหมด 4 ภาค ได้แก่ 1) ภาคกลางและภาคตะวันออก คือ จังหวัดสุพรรณบุรี และอ่างทอง 2) ภาคเหนือ คือ จังหวัดตาก และเชียงใหม่ 3) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดชัยภูมิ และขอนแก่น และ 4) ภาคใต้ คือ จังหวัดสงขลา และพัทลุง รวมทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อรวบรวมข้อมูลด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและความเหมาะสมของการบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบท

ผลการศึกษาพบว่า แต่ละพื้นที่ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งการดำเนินโครงการและกิจกรรมด้านการดูแลสิ่งแวดล้อมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชน เช่น โครงการจัดตั้งธนาคารขยะ โครงการรณรงค์การจัดการขยะชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เป็นต้น ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมผู้สูงอายุนั้น เกิดจากความร่วมมือความสามัคคีในทุกภาคส่วน รวมทั้งการสร้างภาคีเครือข่ายให้เกิดความเข้มแข็งในการดำเนินกิจกรรมการจัดทำรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุในชุมชนชนบทมี 4 ด้าน ได้แก่ การจัดการพลังงานในครัวเรือน การจัดการน้ำในครัวเรือน การจัดการขยะในครัวเรือน และภูมิปัญญาชาวบ้านกับเกษตรอินทรีย์

คำสำคัญ : ผู้สูงอายุ, การจัดการสิ่งแวดล้อม, ชุมชนชนบท

Abstract

This study aimed to investigate environmental problems affecting to elderly in rural communities, and to propose and apply a model for environmental management by the elderly in rural communities. This study was a participatory action research conducted in the rural communities in four regions of Thailand; 1) Suphan Buri and Ang Thong provinces in the central region, 2) Tak and Chiang Mai provinces in the northern region, 3) Chaiyaphum and Khon Kaen provinces in the northeastern region and 4) Song Khla and Phatthalung provinces in the southern region. Representatives of Local Administrative Organizations and the elderly were the key informants. The study results revealed that each area had environmental management strategies, project and activities, for example, waste bank setup, community waste management campaign. Factors affecting waste management for the elderly included participation, cooperation, and engagement of the stakeholders and strengthening of networking. The model for environmental management for the elderly included four aspects; energy management in household, water management, waste management, and local wisdom for organic agriculture.

Keywords : Aging people, Environmental Management, Suburb Areas

บทนำ

ในปัจจุบันสังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่วิกฤตการณ์ที่เรียกว่า “สังคมผู้สูงอายุ หรือ Aging Society” กระทรวงสาธารณสุขได้คาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2568 ประเทศไทยจะก้าวเข้าสู่การเป็น “สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์” โดยจะมีผู้สูงอายุ 1 คน ในประชากรทุก ๆ 5 คน และมีผู้สูงอายุที่ต้องพึ่งพิงคนอื่นช่วยดูแลกว่า 1 ล้านคน¹ และมีการคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2583 จะเหลือประชากรวัยทำงานเพียง 1.7 คน ที่แบกรับการดูแลผู้สูงอายุ 1 คน ซึ่งส่งผลกระทบต่อตลาดแรงงานไทยในด้านการยกระดับรายได้และทักษะฝีมือแรงงานให้ช้าลง จึงถือเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องวางแผนการดูแลประชากรผู้สูงอายุในอนาคตให้เหมาะสมต่อไป

ในภาพรวมเรื่องของการจัดการระบบการดูแลผู้สูงอายุเป็นเรื่องที่ค่อนข้างละเอียดอ่อนและต้องคำนึงถึงบริบทต่างๆ อย่างลึกซึ้ง เนื่องจากผู้สูงอายุแต่ละคนจะมีลักษณะของการพึ่งพาตนเองที่แตกต่างกันไปตามโครงสร้างของชุมชนนั้นๆ โดยเฉพาะชุมชนชนบทซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะยังคงอยู่ในภาคเกษตรกรรม มีการศึกษาน้อยไปจนถึงกลุ่มที่ไม่มีการศึกษา และขาดการเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ ทำให้มีปัญหาทั้งทางด้านสุขภาพและจิตใจ นอกจากนี้การดูแลผู้สูงอายุในชุมชนชนบทนั้น ยังต้องเผชิญกับความเลื่อมล้ำทางสังคม การยอมรับทำให้รู้สึกว่าคุณค่า เช่น การเข้าถึงเทคโนโลยีและการบริการต่างๆ ซึ่งยังคงเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชนชนบท ปัญหาด้านการเข้าถึงสถานที่สาธารณะ

ที่ไม่เอื้ออำนวยให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าไปใช้งานได้ ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย เนื่องจากผู้สูงอายุยังขาดความรู้และการประชาสัมพันธ์ อีกทั้งพื้นที่หลายแห่งในชนบทยังมีระบบระบายน้ำหรือการจัดการด้านอนามัยที่ยังไม่ได้มาตรฐานทำให้เป็นแหล่งของโรคติดต่อได้² ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเกิดโรคระบาดและปัญหาสุขภาพอื่นๆ อีกจำนวนมาก รวมถึงเรื่องที่อยู่อาศัย มีสภาพทรุดโทรม และห่างไกลจากแหล่งบริการสาธารณะ ทำให้ผู้สูงอายุจำนวนมากไม่สามารถใช้บริการจากสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานได้อย่างเต็มที่

จากสภาพปัญหาดังกล่าว การเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุแสดงออกถึงบทบาทในการมีส่วนร่วมและดำเนินกิจกรรมในชุมชน จึงเป็นการส่งเสริมสุขภาพที่ดีแก่ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะบทบาทด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน ที่มีการสร้างเครือข่ายและสร้างการเรียนรู้ในชุมชน การแสดงบทบาทของผู้สูงอายุดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าผู้สูงอายุมีศักยภาพในการทำกิจกรรมและดูแลตนเอง รวมทั้งครอบครัว และชุมชนได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้เกิดความภูมิใจของผู้สูงอายุ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ให้ความสำคัญในด้านการแสดงบทบาทของผู้สูงอายุและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันพัฒนาชุมชนให้มีศักยภาพและความพร้อมที่จะเป็นต้นแบบของการจัดการสิ่งแวดล้อม สามารถขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นได้ ซึ่งตอบสนองต่อการวางแผนเตรียมรับการเป็นสังคมผู้สูงอายุในระยะยาวต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนชนบทที่มีผลกระทบต่อผู้สูงอายุ
2. เพื่อจัดทำรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุในชุมชนชนบท

3. เพื่อทดลองใช้รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุในชุมชนชนบท

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อเลือกพื้นที่กรณีศึกษาให้ได้ชุมชนที่มีลักษณะการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่ดี คือ มีความพร้อมต่อผู้สูงอายุครอบคลุมทั้ง 4 มิติ (มิติทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมกายภาพ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคม และวัฒนธรรม และมิติการบริหารจัดการสาธารณะ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน) จำนวน 8 ชุมชน และนำมาเข้าขั้นตอนการพัฒนาารูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนชนบทโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) ประกอบด้วย

1) พัฒนารูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบทแบบมีส่วนร่วม ซึ่งครอบคลุมมิติการจัดการสิ่งแวดล้อมทั้ง 4 ด้าน ตลอดจนการสังเคราะห์แนวคิดจากเอกสารและนำมาปรับให้เป็นรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนชนบท

2) ทดสอบความเหมาะสมของรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยขอความร่วมมือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่กำกับดูแลการจัดการสิ่งแวดล้อมและดูแลผู้สูงอายุในชุมชน โดยใช้ฐานข้อมูลจำนวนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลทั้ง 3 ขนาด (ใหญ่ กลาง เล็ก) ของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นเป็นกลุ่มประชากร

3) นำร่างรูปแบบที่ผ่านการวิเคราะห์และปรับปรุงแก้ไขแล้วไปประดมความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้มีความสมบูรณ์มากที่สุด

4) นำรูปแบบที่ได้ไปพัฒนาต่อร่วมกับชุมชนชนบทจำนวน 1 ชุมชน (ตัวแทนแต่ละภูมิภาค) โดยใช้กระบวนการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มประชากรหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชนและกลุ่มผู้สูงอายุในพื้นที่ชุมชนดังกล่าวจำนวนไม่น้อยกว่า 30 คนต่อชุมชน

5) ปรับปรุงและแก้ไขรูปแบบการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้ในการเผยแพร่และให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุในชุมชนชนบทต่อไป

ผลการศึกษา

1. ปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนชนบทที่มีผลกระทบต่อผู้สูงอายุ

จากการประเมินปัญหามลพิษหรือปัญหาสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนตำบล 100 แห่งพบว่า ปัญหาที่พบมากที่สุด ได้แก่ ปัญหาด้านภัยธรรมชาติ ซึ่งประกอบไปด้วย น้ำท่วม ภัยแล้ง ดินทรุด ดินถล่ม รวมถึงพายุ ซึ่งเป็นปัญหาที่พบมากที่สุดเมื่อเทียบกับปัญหาด้านอื่นๆ ซึ่งการจัดการของอบต. คือ มีการกำหนดมาตรการในการป้องกันและบรรเทาปัญหา ปัญหาที่พบบรองลงมา ได้แก่ ปัญหาขยะมูลฝอยทั่วไป ปัญหาขยะติดเชื้อหรือขยะอันตราย ปัญหามลพิษทางน้ำ ปัญหามลพิษทางอากาศ ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าหรือพื้นที่สาธารณะปัญหามลพิษทางดินและมลพิษทางเสียง ส่วนปัญหาที่พบน้อยที่สุด คือ ปัญหาการปนเปื้อนเชื้อโรคหรือสารเคมีในอาหาร

2. การจัดทำรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุในชุมชนชนบท

จากการรวบรวมความคิดเห็นจากหน่วยงานและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุรวมถึงการลงพื้นที่ชุมชนชนบทเพื่อค้นหาปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนชนบทที่มีผลกระทบต่อผู้สูงอายุ พบว่ากิจกรรมที่เกี่ยวข้องในด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนชนบทเป็นการจัดการโดยมุ่งเน้นในภาพรวม ทั้งด้าน

โครงสร้างพื้นฐานการพัฒนา ด้านบริการสาธารณะ ซึ่งจากการปรับปรุงรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบทนั้น ประกอบด้วย 1) การจัดการพลังงานในครัวเรือน 2) การจัดการน้ำเสียในครัวเรือน 3) การจัดการขยะในครัวเรือน และ 4) ภูมิปัญญาชาวบ้านกับเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นประเด็นความรู้ที่ไม่ได้มีผลแค่กลุ่มผู้สูงอายุเท่านั้น แต่มีผลต่อประชาชนทุกคนที่มีการใช้พลังงาน ใช้น้ำ และทิ้งขยะ โดยมุ่งเน้นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดกิจกรรมเพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดในการใช้พลังงานในครัวเรือน โครงการจัดการน้ำและการจัดการขยะในครัวเรือนและชุมชนโดยใช้หลักการ 3Rs เป็นต้น ซึ่งสิ่งสำคัญที่สุดในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้สูงอายุ คือ การให้ความรู้คู่กับความตระหนัก ทั้งนี้ผลลัพธ์ของการจัดการดังกล่าวจะมีแนวโน้มที่ดีขึ้นมากขึ้นเพียงใดขึ้นอยู่กับมาตรการหรือการสร้างแรงจูงใจควบคู่กับการบังคับใช้ เช่น ผู้สูงอายุบางกลุ่มมีความตระหนักในการคัดแยกขยะในครัวเรือน แต่ถ้ามีมาตรการหรือข้อบังคับใช้ในการปฏิบัติโดยให้ทุกครัวเรือนทำก็จะดียิ่งขึ้น เป็นต้น เนื่องจากสังคมไทยเคยชินกับความสะดวกสบาย การปฏิบัติหรือทำอะไรก็ตามทำตามกระแสนิยม ซึ่งเป็นการปฏิบัติในระยะสั้น ไม่สามารถแก้ไขปัญหาระยะยาวและให้เกิดความยั่งยืนได้ บวกกับการมีกฎหมายแต่ขาดการบังคับใช้ที่เข้มงวด เพราะฉะนั้นในเรื่องของการดูแลสิ่งแวดล้อมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุและประชาชนทุกวัย ต้องมีการเข้มงวดในเรื่องของความตระหนักและการมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหา

3. การทดลองใช้รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุในชุมชนชนบท

1) การเผยแพร่ความรู้วิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน

โดยส่วนใหญ่ได้มุ่งเน้นการนำไปใช้

ประโยชน์เชิงนโยบาย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม การแก้ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ในครัวเรือนและชุมชน ผลการเผยแพร่ความรู้ในแต่ละพื้นที่ พบว่าชุมชนมีความต้องการในการพัฒนาและแก้ปัญหาด้านทรัพยากรน้ำมากที่สุด และรองลงมา คือ ปริมาณขยะ โดยต้องการให้พัฒนาหรือปรับปรุงลำน้ำ แหล่งน้ำ เพื่อป้องกันภัยแล้ง น้ำท่วม หรือน้ำเสีย และต้องการให้แก้ไขปัญห ปริมาณขยะตกค้างและการเผาขยะในชุมชน

2) การใช้เป็นแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

จากการเผยแพร่ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้สูงอายุนั้น พบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งในครัวเรือนและชุมชน ดังนั้น การใช้รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน คือ การสร้างบทบาทการมีส่วนร่วมและการดำเนินกิจกรรมในชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้ผู้สูงอายุเล็งเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่มีภัยไม่ทิ้งขยะลงในแม่น้ำ ทางระบายน้ำหรือท่อระบายน้ำสาธารณะ ซึ่งก่อให้เกิดความสกปรก และทัศนวิสัยที่ไม่ดี รวมทั้งการนำความรู้ด้านเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาปรับเปลี่ยนแนวคิดและทัศนคติ และควบคุมการใช้ให้ถูกวิธีและเหมาะสม เช่น 1) การประหยัดพลังงานไฟฟ้าโดยเปลี่ยนมาใช้หลอด LED 2) การจัดการน้ำเสียในครัวเรือนโดยการติดตั้งถังดักไขมันอย่างง่าย 3) การจัดการขยะโดยการจัดตั้งธนาคารขยะ ผ้าป่ารีไซเคิล และร้านค้าศูนย์บาท และ 4) การใช้สารอินทรีย์แทนสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในการเกษตร เป็นต้น

3) การปรับสภาพแวดล้อมภายในชุมชน

จากการเผยแพร่ความรู้เรื่องรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยผู้สูงอายุนั้น สามารถนำ

มาปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมทั้งในครัวเรือนและในชุมชนให้แก่ผู้สูงอายุ โดยการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการใช้ชีวิตประจำวัน ไม่ก่อให้เกิดอันตรายกับผู้สูงอายุ ซึ่งครอบคลุมถึงที่อยู่อาศัย สถานที่สาธารณะ สิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถทำกิจวัตรประจำวันด้วยตนเองได้ง่ายขึ้น การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมควรเริ่มตั้งแต่ที่บ้าน ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของทุกคนในครอบครัว และผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ที่บ้าน เช่น ห้องนอน ห้องครัว ห้องน้ำ ห้องส้วม เป็นต้น การปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุไม่เพียงจะแสดงถึงความเอาใจใส่ต่อผู้สูงอายุในบ้านแล้ว ยังสามารถนำแนวคิดการจัดการสภาพแวดล้อมหรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมและปลอดภัยไปปรับปรุงในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งมีผู้สูงอายุมาใช้ประโยชน์เป็นจำนวนมาก อาทิ สวนสาธารณะ วัด อาคารอเนกประสงค์ ศูนย์การเรียนรู้ ตลาด สถานที่ราชการ เป็นต้น เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความปลอดภัย และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

4) การส่งเสริมการดูแล สุขภาพกาย สุขภาพจิต ให้ผู้สูงอายุ

การส่งเสริมสุขภาพกาย เช่น ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย การกำจัดสิ่งปฏิกูล เป็นต้น จะทำให้ลดอัตราการเกิดโรคภัยไข้เจ็บลงได้ ทำให้ผู้สูงอายุนั้นมีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง อีกทั้งยังช่วยลดอัตราการเกิดอุบัติเหตุต่างๆ นอกจากนี้ การส่งเสริมสุขภาพจิต เป็นการส่งเสริมสุขภาพที่ดีแก่ผู้สูงอายุ โดยการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุแสดงออกถึงบทบาทในการมีส่วนร่วมและดำเนินกิจกรรมในชุมชน เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่เพียบพร้อมไปด้วยความรู้ และประสบการณ์ เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า โดยเฉพาะบทบาทด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยการสร้างเครือข่ายและสร้างการเรียนรู้ในชุมชน เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรอินทรีย์ อาทิ การทำปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ จากเศษผักผลไม้

แทนการใช้สารเคมี ภูมิปัญญาด้านเย็บปักถักร้อย/ประดิษฐ์สิ่งของเหลือใช้ อาทิ การนำขยะมาประดิษฐ์ดอกไม้เพื่อสร้างรายได้และอาชีพ การจัดสภาพแวดล้อมที่ดีภายในบ้าน อาทิ การปลูกต้นไม้/การจัดสวนเพื่อการพักผ่อน เป็นต้น การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุดังกล่าวส่งผลให้ผู้สูงอายุได้รับการยอมรับ ทำให้รู้สึกว่าคุณค่าและเป็นความภูมิใจของผู้สูงอายุ

5) การใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ

แนวทางในการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ในชุมชนจากการเผยแพร่ความรู้ คือ การใช้ประโยชน์ในเชิงนโยบาย โดยการให้ความสำคัญของประชาชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้นนั้น สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขและสร้างโอกาสให้องค์กรชุมชนซึ่งมีผู้สูงอายุเป็นแกนนำในการดำเนินการและเข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผนและกำหนดทิศทางพัฒนาชุมชนของตนเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มุ่งเน้นการท่องเที่ยวทางด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น ซึ่งให้ความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน ก่อให้เกิดรายได้และสร้างคุณค่าทางจิตใจให้แก่คนในชุมชน

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้ง 8 ชุมชน พบว่าแต่ละพื้นที่ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมไว้อย่างชัดเจน เช่น ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคม ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น รวมทั้งการดำเนินโครงการและกิจกรรมด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชน เช่น โครงการจัดตั้งธนาคารขยะ โครงการโรงเรียนผู้สูงอายุเคลื่อนที่ โครงการรณรงค์การ

จัดการขยะชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กิจกรรมปลูกต้นไม้/กิจกรรมเพิ่มพื้นที่ป่าในชุมชน กิจกรรมขยะอันตรายแลกสิ่งของ เป็นต้น ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมผู้สูงอายุนั้น เกิดจากความร่วมมือ ความสามัคคีในทุกภาคส่วน ที่ให้การสนับสนุนและมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม

การจัดทำรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้ในการเผยแพร่และให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุในชุมชน ประกอบด้วยการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ การจัดการพลังงานในครัวเรือน การจัดการน้ำในครัวเรือน การจัดการขยะในครัวเรือน และภูมิปัญญาชาวบ้านกับเกษตรอินทรีย์ และจากการนำรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมไปใช้ในการเผยแพร่และจัดกิจกรรมให้ความรู้กับกลุ่มผู้สูงอายุพบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียนผู้สูงอายุ และชุมชนได้ให้ความสนใจในด้านนโยบายเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องการจัดการขยะ โดยผลสำเร็จจากการดำเนินงานก่อให้เกิดการพัฒนาการดำเนินงานของผู้สูงอายุ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน เช่น ด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยทำป้ายรณรงค์ปลูกดอกไม้พื้นบ้าน ทำดอกไม้จันทน์จากกระดาษเหลือใช้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แนวทางการพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับการให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นนั้น ควรมีการขยายเครือข่ายของผู้สูงอายุโดยรวมกลุ่มของผู้สูงอายุจากชุมชนอื่นๆ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของกลุ่มที่ดำเนินกิจกรรม อีกทั้งยังควรเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้แสดงความคิดเห็น แสดงบทบาท และแสดงศักยภาพ เพื่อทราบถึงความต้องการที่แท้จริงของผู้สูงอายุ และนำไปใช้ในการปรับปรุงกิจกรรมให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุอย่างแท้จริง

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรผู้สูงอายุในประเทศมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุแสดงออกถึงบทบาทในการมีส่วนร่วมและดำเนินกิจกรรมในชุมชน จึงเป็น

การส่งเสริมสุขภาพที่ดีแก่ผู้สูงอายุ ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุเปรียบเสมือนลูกโซ่ของการถ่ายทอดวิชาการ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมที่ต่อเนื่อง สร้างความเป็นเอกลักษณ์ทางสังคมให้เกิดขึ้น และทำให้ลูกหลานเกิดความเคารพเลื่อมใส ยอมรับคำท้วงติงและแนะนำจากผู้สูงอายุ นอกจากนี้ พบว่าผู้สูงอายุยังมีบทบาทด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยการสร้างเครือข่าย สร้างการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อเผยแพร่ข้อมูลและความรู้ให้แก่ลูกหลาน เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรอินทรีย์ อาทิ การทำปุ๋ยหมัก และนำหมักชีวภาพจากเศษผักผลไม้แทนการใช้สารเคมี ภูมิปัญญาด้านเย็บปักถักร้อย/ประดิษฐ์สิ่งของเหลือใช้ อาทิ การนำขยะมาประดิษฐ์ดอกไม้เพื่อสร้างอาชีพ การจัดสภาพแวดล้อมที่ดีภายในบ้าน อาทิ การปลูกต้นไม้/การจัดสวนเพื่อการพักผ่อน เป็นต้น การแสดงบทบาทของผู้สูงอายุดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าผู้สูงอายุมีศักยภาพในการทำกิจกรรมและดูแลตนเอง รวมทั้งครอบครัวและชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การปรับแนวคิดมุมมองผู้สูงอายุให้เป็นเชิงสร้างสรรค์โดยการสร้างความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุเข้ากับชุมชนและสังคม มุ่งเน้นและให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุในการเข้ามามีส่วนร่วมและแสดงศักยภาพที่มีอย่างเต็มที่ ก็จะส่งผลทำให้ประเทศไทยเป็นสังคมผู้สูงอายุที่สูงด้วยวิถีชีวิตที่มีคุณภาพอย่างแท้จริงและคุณภาพชีวิตที่ดี

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากประชาชนและผู้สูงอายุแต่ละคนเป็นสมาชิกของชุมชนที่อาศัยอยู่ ซึ่งลักษณะและสภาพของชุมชนจะมีผลกระทบต่อประชาชนและผู้สูงอายุในชุมชนนั้นๆ ด้วย ดังนั้นในการจัดการสิ่งแวดล้อมควรร่วมมือร่วมใจกัน ดังนี้ 1) ประชาชนและผู้สูงอายุในชุมชนจะต้องตระหนักถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตน 2) ประชาชนและผู้สูงอายุในชุมชนจะต้องมี

ความรู้ความเข้าใจในเรื่องระบบของการจัดการ และสามารถแก้ไข ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น 3) จัดระบบวิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยประสานงานและร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้หน่วยงานท้องถิ่นและภาครัฐควรกำหนดนโยบายและวางแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อใช้เป็นมาตรการให้หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องได้ยึดถือปฏิบัติ เป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างที่ดีในการจัดการสิ่งแวดล้อม รวมทั้งจะต้องให้การสนับสนุนและร่วมมือกับภาคเอกชนและประชาชนด้วยโดยเฉพาะสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมในกลุ่มผู้สูงอายุ

เอกสารอ้างอิง

1. ไทยรัฐออนไลน์. ไทยจ่อเข้า 'สังคมผู้สูงอายุ' เต็มตัวปี 68 ล่าสุดกว่า 1 ล้านคนนอนติดเตียง. [ออนไลน์] 2557. เข้าถึงได้จาก <https://www.thairath.co.th/content/410946> (วันที่ค้นข้อมูล 19 มีนาคม 2557)
2. ไตรรัตน์ จารุทัศน์ และคณะ. การออกแบบชุมชนน่าอยู่ผู้สูงอายุ สำหรับผู้สูงอายุในชนบท. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.); 2552.